

MAGYAR AFRIKA TÁRSASÁG
AFRICAN-HUNGARIAN UNION

AHU MAGYAR AFRIKA-TUDÁS TÁR
AHU HUNGARIAN AFRICA-KNOWLEDGE DATABASE

VÖRÖS, Zoltán

Afrikai arab államok a forradalmak útján / African Arab States through Revolutions

Eredeti közlés/Original publication:

Afrika Tanulmányok, 2011, 5. évf., 1. sz, 5–19. old.

Elektronikus újraközlés/Electronic republication:

AHU MAGYAR AFRIKA-TUDÁS TÁR – 000.003.435

Dátum/Date: 2019. február / February

filename: voros_2011_ArabAllamokForr

Az elektronikus újraközlést előkészítette

/The electronic republication prepared by:

B. WALLNER, Erika és/and BIERNACZKY, Szilárd

Hivatkozás erre a dokumentumra/Cite this document

VÖRÖS, Zoltán: Afrikai arab államok a forradalmak útján / African Arab States through Revolutions, *AHU MATT*, 2019, **pp. 1–21. old.**, No. 000.003.435, <http://afrikatudastar.hu>

Eredeti forrás megtalálható/The original source is available:

Közkönyvtárakban / In public libraries

Megjegyzés / Note:

ellenőrzött és szerkesztett szöveg / controlled and edited text

Kulcsszavak/Key words

magyar Afrika-kutatás, Arab Tavasz afrikai eseményeinek az összefoglaló áttekintése

African research in Hungary, a summary of the Arab Spring events in Africa

AZ ELSŐ MAGYAR, SZABAD FELHASZNÁLÁSÚ, ELEKTRONIKUS,
ÁGAZATI SZAKMAI KÖNYV-, TANULMÁNY-, CIKK- DOKUMEN-

TUM- és ADAT-TÁR/THE FIRST HUNGARIAN FREE ELECTRONIC
SECTORAL PROFESSIONAL DATABASE FOR BOOKS, STUDIES,
COMMUNICATIONS, DOCUMENTS AND INFORMATIONS

* magyar és idegen – angol, francia, német, orosz, spanyol, olasz és szükség szerint más – nyelveken készült publikációk elektronikus könyvtára/
writings in Hungarian and foreign – English, French, German, Russian, Spanish, Italian and other – languages

* az adattárban elhelyezett tartalmak szabad megközelítésűek, de olvasásuk vagy letöltésük regisztrációhoz kötött/the materials in the database are free but access or downloading are subject to registration

* Az Afrikai Magyar Egyesület non-profit civil szervezet, amely az oktatók, kutatók, diákok és érdeklődők számára hozta létre ezt az elektronikus adattári szolgáltatását, amelynek célja kettős, mindenekelőtt sokoldalú és gazdag anyagú ismeretekkel elősegíteni a magyar afrikaisztikai kutatásokat, illetve ismeret-igényt, másrészt feltárni az afrikai témájú hazai publikációs tevékenységet teljes dimenziójában a kezdetektől máig./The African-Hungarian Union is a non-profit organisation that has created this electronic database for lecturers, researchers, students and for those interested. The purpose of this database is twofold; on the one hand, we want to enrich the research of Hungarian Africa studies with versatile and plentiful information, on the other hand, we are planning to discover Hungarian publications with African themes in its entirety from the beginning until the present day.

AFRIKAI ARAB ÁLLAMOK A FORRADALMAK ÚTJÁN

VÖRÖS, Zoltán *

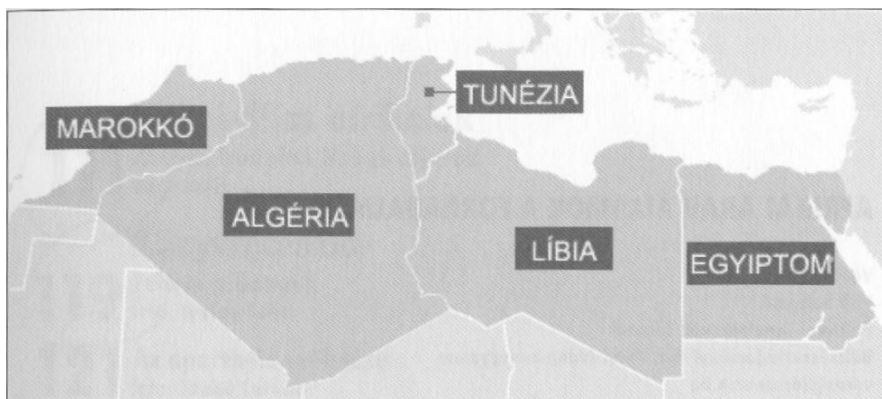
Afrika Tanulmányok, 2011, 5. évf., 1. sz., 5–19. old.

A 2011-es év elején kirobbanó észak-afrikai, majd a közel-keleti arab államokra is áttérjedő forradalmak alapvető változásokat hoztak a hosszú évek óta stabilnak tűnő autoriter rendszerek életében. Megbukott Ben Ali tunéziai rezsimje, távoznia kellett Mubaraknak, a Kadha-fi-uralom e cikk írásának pillanatában vélhetően utolsó napjait éli, és Algéria valamint Marokkó vezetői sem érezhetik biztonságban hatalmukat. A konfliktusok kirobbanása óta számos, utólag tévesnek bizonyuló latolgatás látott napvilágot a lehetséges jövőképeket illetően, az eseményeket ráadásul igyekezett a nyugati sajtó tematizálni, demokratikus folyamatokat „belelátva” a több hetes eseményekbe, sőt, Barack Obama, az Egyesült Államok elnöke Mubarak „eltávolítását” követően már arról beszélt, reméli a többi, lázongó állam is a demokratizáció¹ útjára lép, követve az egyiptomi mintát. Hogy létezik-e egyáltalán minta, legalábbis még nem dőlt el. Tuniszban és Kairóban folytatódó sztrájkokról és utcai tüntetésekről adott hírt a nemzetközi sajtó, miután már úgy tűnt, az átmeneti kormányok illetve a hadsereg képes kezelni a helyzetet és megvalósítva a várt reformokat, kiírja majd a demokratikus választásokat. A folyamatok tehát még messze nem zárultak le, ráadásul számos problémát okozhat a demokratikus átmenet kapcsán az ellenzék elnyomása miatt a pártok relatív gyengesége, szervezetlensége vagy éppenséggel hiánya, és az iszlám, mint fő tényező jelenléte. Fontos elem lehet még az Egyesült Államok jelenlétének lehetséges és várt gyengülése, az iszlamista pártok előretörése, a gazdasági problémák kezelése, illetve Irán avagy Törökország geopolitikai térnyerése, betörve a kialakuló vákuumba.

* PhD hallgató Politikai Tanulmányok Tanszék Bölcsészettudományi Kar, Pécsi Tudományegyetem voros@idresearch.hu

¹ E témában Id. Csicsmann László (2008): *Iszlám és demokrácia a Közel-Keleten és Észak-Afrikában*, Dialóg Campus, Budapest–Pécs.

Mindezen tényezők együttes vizsgálata azonban meghaladja e cikk terjedelmi és tematikai korlátait, valamint Afrika határain is túllép, ráadásul sok esemény kialakulása óta csak nagyon kevés idő telt el, azok korrekt elemzésére még nincs lehetőségünk. Azt viszont mindenképpen fontos vizsgálni, hogy e forradalmak milyen hatással voltak, illetve vannak Afrikára, mint kontinensre és a fekete-afrikai államokra, valamint ezek az egyelőre „arab forradalmak” mennyire válhatnak „afrikai forradalmakká”, már ha egyáltalán erre van esély.

Észak-Afrika (forrás: BBC News alapján saját szerkesztés)

***Mi történt Észak-Afrikában?*²**

A forradalmi hullámot a munkanélküliség, a rossz megélhetési körülmények, az óriási infláció és a cenzúra miatti elégedetlenség veszélyes elegye hozta létre és minden kétséget kizáróan egy 2010. december 17-én történt ön-égetés lobbantotta lángra a tunéziai Szidi Buzidban. Miután rendőrök elkobozták a megélhetése érdekében engedélyek nélkül zöldséget–gyümölcsöt áruló munkanélküli portékáját, a 26 éves fiatal felgyújtotta magát, súlyos állapotban kórházba került, majd 2011. január 4-én elhunyt. A spontán akció óriási zavargásokat váltott

² A fejezet Grünhut Zoltán – Vörös Zoltán (2011) 'Iszlamista térnyerés vagy demokratikus átmenet – Az átalakuló arab világ' című elemzése alapján készült. *Geologica* 2011/01., geologica.blog.hu

ki, a váratlan tiltakozási hullámot a rendfenntartó erők részéről tanúsított agresszív magatartás súlyosbította.

Észak-Afrika egyik virágzó gazdaságának tűnő és a turisták által kedvelt célpontnak számító Tunéziában már hosszú évek óta súlyos válságok ismétlődnek, a relatív béke és az állandó (de alacsony mértékű) gazdasági növekedés kedvező folyamatok látszatát keltette. Tunézia 1956-ban kikiáltott függetlensége óta stabil, autoriter rendszerként működött, a gazdasági prosperitást rendre a politikai liberalizáció elé helyezte a kormányzó elit. A formális többpártrendszer ellenére (melyben szerepet kaptak legálisan működő ellenzéki pártok is) az állampártként funkcionáló Alkotmányos Demokratikus Egyesülés (Rassemblement Constitutionel Démocratique – RCD) szorosan kézben tartotta a politikai folyamatokat. Ben Ali, az ország korábbi belügyminisztere, majd miniszterelnöke 1987-ben vette át a hatalmat, 2009-ben pedig ötödször is az ország elnökévé választották.³ Autoriter hatalma megkérdőjelezhetetlennek bizonyult, a rendszer nem tűrte a kritikát, az engedélyezett ellenzéki pártok bár leültek a számukra fenntartott parlamenti helyekre, de nem fejtettek ki nagy ellenállást. A valós politikai riválisokat egytől egyig kiutasították az országból, esetleg a kilátásba helyezett büntetés miatt önként vonultak száműzetésbe.

A befektetők számára is vonzó Tunéziát azonban a gazdasági válság nem csak pénzügyileg roppantotta meg, a súlyos strukturális problémák elkerülhetetlenül a felszínre kerültek, s a gazdasági növekedés fejében politikai valamint szabadságjogai egy részét eddig passzívan feladó társadalom körében fellángolt az elégedetlenség. A begyűrűző válság következtében elmélyülő recesszió hatására megugrott az infláció, a megkezdett szociális reformok hatástalannak bizonyultak, miközben meredeken emelkedett a munkanélküliség, főként a kiemelten kezelt oktatásnak köszönhetően megugró számú diplomás fiatalok körében.

Az újesztendő első hétvégéjén már a fővárosra is áttérjedtek a tüntetések, az elkeseredett emberek egyre többet hangoztatták a rendszerváltás szükségességét, és mind hangosabban követelték Ben Ali, va-

³ Ben Ali a szavazatok 89 %-val maradt hivatalban. Nemzetközi megfigyelőket nem engedtek az országba, csupán az Afrikai Unió egy kisebb küldöttsége volt jelen. Számos helyről érkeztek az ellenzékét hátrányosan érintő intézkedésekről hírek, a voksolást ugyanakkor nagyban befolyásolta, hogy a legnagyobb ellenzéki pártok már csak illegalitásban működtek, vezetőik külföldre menekültek.

lamint a kormány leváltását. A 2010. január 7–8-i tüntetések alkalmával legalább 78-an veszítették életüket, külföldi megfigyelők szerint ugyanakkor az áldozatok száma ezt is meghaladhatta. Az elnök, engedve a demonstrálóknak, elbocsátotta belügyminiszterét, bizottságot hozott létre a súlyos korrupció kivizsgálására és bejelentett egy, 300 000 új munkahely létrehozását magában foglaló gazdasági programtervet – mindhiába. A folytatódó tiltakozásokra kijárási tilalommal, az azt megszegők ellen azonnali tűzparanccsal válaszolt a rendőrség, majd az elnök, igyekezvén megállítani tüntetéseket, elvetette a hivatali megbízásának 2014-ig történő kitolásáról szóló alkotmánymódosítást, egyúttal ígéretet tett a sajtószabadság biztosítására és az élelmiszerárak további csökkentésére. A próbálkozások hasztalanságát látva január 14-én (saját szavai szerint ideiglenes jelleggel) elhagyta Tunéziát és – Franciaország elutasító válaszát követően – Szaúd-Arábiába utazott.

Ben Ali hirtelen távozásával a tüntetések csupán napokra csillapodtak, a legitimitásukban megkérdőjeleződő rendvédelmi szervek pedig képtelenek voltak kezelni a helyzetet. Ideiglenes államfőként egy tapasztalt politikus, Fouad Mebazaa került az ország élére, aki korábban több miniszteri posztot is viselt már. 2011. január 18-án beiktatták a szintén átmeneti megbízatással felruházott, összesen 23 minisztert tömörítő kormányt is, melynek felesketése azonban csak növelte a tiltakozások intenzitását, merthogy a soron következő választásokig mandátummal rendelkező testületben az eddig is legalisan ténykedő ellenzéki szereplők mellett szép számban helyet kaptak a „régí rend” elkötelezett kiszolgálói is. Miniszterelnök maradt például az 1999 óta hivatalban lévő Mohamed Ben Hassouna Ghannouchi, de hivatali posztját megtarthatta a bel- és a külügy-, valamint a védelmi- és pénzügyminiszter is, vagyis a legfontosabb pozíciók terén nem történtek személycserék. Az ideiglenes elnök és a miniszterelnök ugyan bejelentették kilépésüket az RCD-ből, a párthoz való ideológiai kötöttségüket, múltjukat, korábbi kormányzati szerepüket ezzel azonban nem tudták letagadni. Az utcai megmozdulások így folytatódtak, a demonstráló tömegeknek nem volt elég Ben Ali távozása, a rendszer egészének átalakítását, a megelőző politikai garnitúra teljes eltávolítását követelték. A tüntetők sikeresen kikényszerítették a külügyminiszter lemondását, s a folytatódó elégedetlenség hatására 2011. január 27-én Ghannouchi további 12 miniszterét is menesztette, igaz saját maga nem mondott le, habár ígéretet tett, hogy a lehető legrövidebb időn belül

kész távozni, felhozva egyúttal a választások hat hónapon belüli lebonyolításának lehetőségét.

A zökkenőmentes átmenetet prognosztizáló szakértők egy része aztán revideálta álláspontját, amikor a 2011. január 30-án hazatérő Rachid Ghannouchit hatalmas tömeg fogadta, bizonyítván, hogy az elégedetlenkedők holmi személycserékkel nem érik be,⁴ ráadásul a líbiai eseményekkel párhuzamosan újra tüntetések kezdődtek, avagy a korábbiak folytatódtak, most Hassouna Ghannouchi ellen, és az összecsapások újabb halálos áldozatokat követeltek. Az ideiglenes kormány vezetője végül lemondott pozíciójáról, helyére Bedzsi Kaid esz-Szebszit nevezték ki, a reform azonban láthatóan nehezen zajlik, a választások kiírása is csak jó pár hónap múlva várható.

*A forradalom exportja*⁵

A tiltakozó megmozdulások gyorsan terjedtek Tunézia-szerte, s pár nap múlva az ország határait is túllépték. Kezdetben szimpátia-tüntetések, majd Ben Ali menekülését követően a tuniszihoz hasonló, az adott állam kormányának távozását követelő demonstrációk robbantak ki az arab világban több helyütt, Észak-Afrikától a Közel-Keletig. A térség államai javarészt hasonló jegeket mutatnak, ahogyan Magyar Péter fogalmaz,

„a Marokkótól Ománig tartó hatalmas területen évtizedek óta viszonylag stabil a politikai rendszer. Általában a 70-es években hatalomra jutott diktátorok vagy azok örökösei vezetik ezeket az országokat. A hatalmon lévők különböző mértékben engedékenyek, de mindenütt korlátozott a szólásszabadság és az ellenzék mozgástere.”⁶

Miközben az észak-afrikai térség autoriter államai, leszámítva Kadhafi Líbiáját, hasonló képet mutatnak az antidemokratikus jegek mellett az Egyesült Államokkal meglévő szoros partnerség tekintetében is, Fekete-Afrika bizonyos szempontból különbözik ezen orszá-

⁴ Tunisian Islamists show strength at chief's return. Reuters, 2011. január 30. <http://www.reuters.com> (letöltés ideje: 2011. március 1.)

⁵ Vö.: Grünhut – Vörös (2011).

⁶ Recsegnek az öreg arab diktatúrák. Index, 2011. január 29. <http://index.hu/> (letöltés ideje: 2011. március 1.)

goktól, igaz a politikai-társadalmi struktúrák diktatórikussága utóbbi régióban sem idegen jelenség. A tunéziai események egyelőre kizárólag az arab világban generáltak tartós demonstrációkat, noha, mint látni fogjuk, többek között Zimbabwe és Szudán vezetőinek is szembe-sülniük kellett kisebb tiltakozó csoportok megmozdulásaival.⁷

**Utcarészlet összecsapás után Tuniszban, 2011. január 14-én
(forrás: Fethi Belaid/AFP/Getty Images)**

Ben Ali bukását követően elitellenes jelszavakat skandálva zavargások kezdődtek előbb Egyiptomban és Algériában, majd egyes közel-keleti országokban is. Hoszni Mubarak rendszerének megroppanása majd „bukása”, Egyiptom regionális jelentősége okán, a leg-

⁷ Sőt, a kelet-afrikai Tanzániában is napvilágot láttak már olyan cikkek és elemzések, amelyek a „tunéziai hullám” tovaterjedését jelzik a kontinens politikai értelemben véve egyik legstabilabb országában is. Ld. 'Tunisia wave' to spare none, analysts warn. The Citizen, 2011. február 6. <http://www.the-citizen.co.tz> (letöltés ideje: 2011. március 1.)

meghatározóbb kérdése ezen, rezsimváltást zászlajukra tűző folyamatoknak, hiszen a nemzetközi diplomáciában fajsúlyos szereplőnek tekinthető legnépesebb arab állam tartósnak tűnő gazdasági stagnálása egész Afrikára hatással lehet.

Mubarak lemondására várva, Kairóban
(forrás: Pedro Ugarte/AFP/Getty Images)

Egyiptomi fordulat⁸

Geopolitikai és regionális stabilizációs szempontból egyaránt a legfontosabb kérdésnek bizonyult a feltartóztathatatlanul terjedő tüntetés-sorozat tekintetében, hogy az egyiptomi fiatalok szinte azonnali szimpátia-reakcióját csupán eseti, avagy potenciálisan eszkalálódó jelenségként kell-e értelmezni. Egyiptom 82 milliós lakosságának nagy többsége (90%) muszlim, az ország, földrajzi fekvése, valamint az arab világban betöltött szerepe miatt az Egyesült Államok kiemelt stratégiai partnere. Az 1953-ban brit uralom alól függetlenedett orszá-

⁸ Vö.: Grünhut – Vörös (2011).

got⁹ mindvégig katonai diktátorok irányították, Gamal Abdel Nasszer, Anvar Szadat, majd három évtizede, Hoszni Mubarak személyében. Noha a Szuezi-csatorna jelentőségének csökkenésével Egyiptom szerepe is visszaesett, az arab–izraeli béketárgyalások legfőbb letéteményeseként Kairó továbbra is a térség geopolitikai folyamatainak középpontjában maradt, miközben Afrika vonatkozásában pedig a romló gazdasági mutatók ellenére sem kérdőjeleződött meg vezető szerepe. Természetesen a többi arab államhoz hasonlóan, a növekvő népesség, illetve az oktatás színvonalának emelkedése dacára zuhanó életszínvonal a Mubarak-rendszert is súlyos kihívások elé állította.

A súlyosabb zavargások január 25-én kezdődtek, és Mubarak, tanulva Ben Ali hibáiból, a rendőri erőket nem hatalmazta fel erőszak alkalmazására, nehogy hasonló módon, elsősorban annak hatására eszkalálódjanak az események. A tüntetések azonban folytatódtak, s a rendőri erők végül a legtöbb helyszínen összecsaptak az általában fiatalokból álló tömegekkel. Január végéig a 150 főt is meghaladta a halálos áldozatok száma. Hamarosan a gazdasági és társadalmi reformok skandalása mellett megjelentek a Mubarak-ellenes jelszavak is a tüntetéseken, Tunéziához hasonlóan az elnök azonnali távozását követelték az utcára vonulók. Hasonlóan Ben Ali taktikájához, Mubarak is reformokat jelentett be, lemondatta kormányát, a tiltakozókat azonban mindez már nem elégítette ki. A zavaros események vizsgálata nehezen, csupán különböző részinformációk alapján lehetséges, másról számoltak be ugyanis a nemzetközi tudósítók, az állami televízió, a megszólaltatott civilek és az ellenzék politikusai. A kiéleződő helyzetben a rendőrség visszavonult Mubarak nyilatkozatának megfelelően, mondván így talán elkerülhetővé válik a teljes anarchia. A rendőrök passzivitásával a nem múló tüntetések valamivel konszolidáltabbá váltak, a demonstrálók körében csoportok alakultak a fosztogatásokkal szemben, az állampolgárok értékeinek védelmére. Számos nemzetközi hírsatorna számolt be arról, hogy a rablóbandák és a randalírozók között megannyi civilbe öltözött rendőr vegyült el, így próbálván kompromittálni a tüntetőket. Az utcákon, legfőképp az épületek, műemlékek védelme érdekében megjelent a hadsereg is, a Mubarak tényleges hatalmát biztosító erő. A tankok és a katonák bevonulása ellenére a tüntetések nem váltak erőszakossá, a fiatalok örömmel

⁹ A függetlenséget 1953. június 18-án deklarálták, majd 3 évvel később, 1956-ban hagyta el az utolsó brit katonai egység Egyiptom földjét.

üdvözölték az egyenruhásokat és láthatóan nagy volt az egyetértés a katonák és az utca emberei között. 2011. január 30-án Kairóban, a hadsereg által felügyelt, békés megmozdulásként folytatódott a tüntetéssorozat, s a kitartó tüntetők láttán egyre nyilvánvalóbbá vált Mubarak rendszerének fenntarthatatlansága. Február 10-én bombaként robbant a Tahrir-téren demonstrálók körében a hír: Mubarak beszédet mond, melyben bejelenti lemondását, noha ez utóbbi hírt egyesek megerősítették, mások cáfolták a nap folyamán. Beszédében Mubarak végül nem mondott le, ám nem teljesen tisztázott körülmények között átadta hatalmát Omár Szulejmánnak.

Az elnök élő megszólalását nem csupán a tüntetők, de a nyugati világ politikai elitje is elégtelennek tartotta, ráadásul úgy tűnt, a hadsereg vezetése sem békélt meg a kialakult szituációval. Ennek kapcsán fontos megemlítenünk: azáltal, hogy az országot mindvégig katonai diktátorok irányították, az elnök politikai erejének eredőjét mindig is a katonaság jelentette, márpedig a világi hadsereg, az ország gazdasági szektorában való komoly érdekei, érdekeltségei miatt mindennél fontosabbnak tartotta az egyre súlyosbodó válságot okozó tüntetések mielőbbi felszámolását (ezzel párhuzamosan gazdasági potenciáljának és társadalmi elfogadottságának megtartását), illetve egy esetleges iszlamista hatalomátvétel elkerülését. Miközben megszólalt a csalódott Obama, a hadsereg háza tájáról elterjedt a hír, hogy a délelőtti órákban nyilatkozatot adnak majd ki a helyzettel kapcsolatban. Az elnöki palota elé tervezett óriás-tüntetés szinte még kezdetét sem vette, már Mubarak meneküléséről szóltak a hírek. A találgatásoknak végül Omar Szulejmán vetett véget meglepően rövid sajtótájékoztatón: „Mubarak elnök lemondott a posztjáról”. Az elnök távozásával a hadsereg vette át a hatalmat. Az „új rezsim” hatályon kívül helyezte az alkotmányt, feloszlatta a parlament mindkét házát, de helyén hagyta az ideiglenes kormány tagjait, a hatalom „átadását” pedig 2011 októberére tolták ki.

Mélyülő gazdasági válság¹⁰

A helyzet megoldatlanságát, a katonai vezetés és a következő rezsim számára is problémát jelentő gondokat ugyanakkor jól jelzik a Tunézia és Egyiptom szerte folytatódó tüntetések, sztrájkok és követelések.

¹⁰ Vö.: Grünhut – Vörös (2011).

A hosszú napokig tartó utcai demonstrációk következtében megállt az élet Egyiptomban, az állami bevételek 10%-át adó turizmus lényegében pang a külföldi beutazási korlátozások következtében és a szektor talpraállítását csak 2011 őszére várják a szakemberek, mely prognózist befolyásolhatják az Észak-Afrikában folytatódó összecsapások, forradalmak. További problémát okoznak a sztrájkoló tömegek, a munkások nagy része ugyanis Mubarak távozását követően sem tért vissza munkahelyére, magasabb béreket követelve.

**Al Abrak katonai repülőtérét elfoglalták a líbiai felkelők
(forrás: Goran Tomasevic/Reuters)**

A tüntetéseket megelőzően, 2010-ben Egyiptom hivatalos árfolyamon mért GDP-je 217 milliárd dollár volt, a több hetes demonstrációk alatt azonban körülbelül 30 milliárd dolláros kár érhetett az országot,¹¹ nem bekalkulálva a turisztikai szempontból főszezonnak számító nyári folyamán adódó kieséseket és a szintén elmaradásokat generáló sztrájk-

¹¹ Revolution costs \$30b to Egyptian economy. Globes, 2011. február 13. <http://www.globes.co.il> (letöltés ideje: 2011. március 1.)

kokat. A munkát beszüntetőik ugyanis komoly béremelést követelnek, 1200 egyiptomi fontos (körülbelül 41 000 forintos) minimálbért várnak.¹² Ez az összeg a kétszerese az egyiptomi állami alkalmazottak átlagfizetésének, így nyilvánvalóan megengedhetetlen egy efféle emelés az amúgy is rossz helyzetben lévő gazdaság számára, melyet ráadásul rendkívüli veszteségek érnek. A hadsereg ugyan igyekszik sms-ekben felszólítani a lakosságot a munka folytatására, az elégedetlenséget ugyanakkor egyre inkább képtelenek kezelni. A tuniszi hatalom is hasonló helyzettel áll szemben, a kormánytagok menesztése mellett ugyanis a gazdasági helyzet azonnali javítását várják az átmeneti kabinettól, ám e kihívás a jelenlegi állapotokat tekintve lehetetlen követelésnek tűnik.

Líbiai káosz¹³

Az elégedetlenség terjedését sejtették azok a sajtóhírek, melyek alacsonyabb intenzitású tüntetésekről számoltak be Líbiában január folyamán, de hivatalos források cáfolták ezeket az értesüléseket. A nyugati államok nagy többségével kifejezetten rossz kapcsolatokat ápoló Moamer Kadhafi, a térség egyik legkeményebb diktatúrájának vezetője mindenestre kezdeményezte a rendőri készültség fokozását az országban, tartva a dominóeffektus esetleges hatásaitól, miközben szolidaritási nyilatkozatban fejezte ki elkötelezettségét Ben Ali tunéziai elnök mellett. Líbia berendezkedése eltér Egyiptom és Tunézia, valamint a többi észak-afrikai hatalom struktúráitól, a hatalmon lévő elitet leszámítva nincs politikai erő az országban, az autoriter rendszer hatalmas méretű országot, számos népcsoportot tart egyben, miközben azokra sokszor nem is terjed ki döntéshozói befolyása. Ebből a szempontból a líbiai berendezkedés hasonlít a legjobban a Szaharától délre fekvő, diktatórikus országok helyzetére, ahol a volt gyarmatosítók által kreált határok nem vették figyelembe a népcsoportok elhelyezkedését, lakóhelyét, a nyelvi, vallási adottságokat, ezáltal az államok „késleltették” „*hogyan egyes régiókban és területeken a belső ellenzéki-ség kihívásaira sor kerüljön.*”¹⁴ Fekete-Afrika legtöbb állama nem fe-

¹² Can Egypt's military meet people's demands? BBC News, 2011. február 15. <http://www.bbc.co.uk/> (letöltés ideje: 2011. március 1.)

¹³ Vö.: Grünhut – Vörös (2011).

¹⁴ Benkes Mihály (2009): Az afrikai államiság természete és a nemzetközi

lel meg a nemzetállamiság kritériumának, azaz államok nemzet nélkül, ahol a különböző etnikumokat nem a nemzettudat, hanem az államhatalom tartja össze.¹⁵

Visszakanyarodva Líbiához, Mubarak bukásával az Európai Unió fő olajimportőr állama is válságba süllyedt, a tüntetések a hatalommal szemben amúgy is elégedetlenebb keleti országrészben kezdődtek. Újságírók nem léphettek át a határokon, ezért csak a külföldi médiával kapcsolatot tartó politikai szerveződések, orvosok, diákok és internetezők ellentmondó információinak segítségével lehetett képet alkotni arról a helyzetről, ami Líbiában kialakult. A rendőri erők több helyen visszavonultak vagy a tüntetők oldalára álltak, a nagy távolságok miatt leginkább légi úton megközelíthető keleti városok reptereit a felkelők elfoglalták, a nagyobb központokban, többek között Bengáziban is, átvették az irányítást. Február 19-én egyes híradások szerint már az egész keleti országrész a felkelők kezén volt és a nyugati országrész egyes városaiban is összecsapások kezdődtek. Természetesen Kadhafi és környezete cáfolta e híreket, s a 42 éve hatalmon lévő ezredes azóta is minden sajtónyilatkozatában visszautasítja a Kadhafi-párti katonák által elkövetett emberiség elleni bűntettek vádját, és szinte mindenkit (a sajtót, az Al-Kaidát és a nyugati államokat) felelőssé tette a kialakult helyzetért, kivéve saját klientúráját. A konfliktus kirobbanása óta óvatos becslések szerint is több ezren vesztették életüket, az ország számos megbízott külügyi képviselője lemondott, illetve megtagadta a líbiai kormányt és külföldiek tízezreit menekítették ki az országból, miközben Líbia határai mentén a sok menekült miatt humanitárius válsághelyzet alakult ki.

Az ellenállás – becsült – óriási méreteinek köszönhetően Kadhafi hatalma is fenntarthatatlanná vált, a tüntetések megtörésére, jelentős katonai erő bevetésére, s a demonstrációk véres leverésére lenne szüksége a rezsimnek, melytől úgy tűnik nem is riad vissza, miközben a nemzetközi közösség pedig a helyzet megoldásán dolgozik, egyelőre mindhiába. A Kadhafi család vagyonának befagyasztása, a kereskedelmi és diplomáciai kapcsolatok megszakítása ugyanis nem akadályozzák meg a vezetőt saját népének támadásában, ezért jelenleg egy

rendszer. In: Csizmadia Sándor – Tarrósy István (szerk.): *Afrika ma. Tradíció, átalakulás, fejlődés*. Publikon Kiadó, Pécs, 37. old.

¹⁵ Búr Gábor (2009): Államkudarcok Afrikában. In: Csizmadia Sándor – Tarrósy István (szerk.): *Afrika ma. Tradíció, átalakulás, fejlődés*, Publikon Kiadó, Pécs, 83. old.

repüléstilalmi zóna kialakításán tanakodnak a nyugati vezetők. A katonai beavatkozás azonban nem tűnik valószínűnek, holott február végétől lényegében polgárháború dúl az országban, Kadhafi tankokkal, elitosztagokkal és repülőgépekkel löveti az ellenzék által elfoglalt városokat, illetve lojális katonái benyomultak a keleti országrészbe is, miközben az átállt fegyveresek és elkobzott harci eszközök révén megerősödő demonstrálók igyekeznek felvenni a kesztyűt és komoly harcba bocsátkozni, messze eltolva a konfliktus megoldásának lehetőségét.

**A felkelők által elfoglalt kelet-líbiai Tobruk városának rendőrőrsé
(forrás: AFP/Getty Images)**

Algériai és marokkói tüntetések¹⁶

A polgárháború hatásait máig kiheverni képtelen Algériában nem a tunéziai történések hatására kezdődtek tüntetések, noha e megmozdulások kiszélesedésében, országossá válásában nagy szerepet játszottak a szomszédos államban zajló események. Marokkóban minden kétséget kizáróan Mubarak bukása okozott rövid ideig tartó, de minden-

¹⁶ Vö.: Grünhut – Vörös (2011).

képp figyelmet érdemlő zavargásokat, tüntetéseket. Az életkörülmények rendkívüli megdrágulása és az ennek nyomán tömegessé váló szegénység már évek óta okoz elégedetlenséget mindkét államban, e tekintetben itt is szociális krízisről beszélhetünk.¹⁷

A pozíciójában 1999 óta megkérdőjelezhetetlen algír elnök, Abdelaziz Bouteflika az elrendelt árcsökkentő intézkedésekkel úgy tűnik sikeresen kezelte a tömegeket, legalábbis az utóbbi hetekben a többszöri önégetéses-akciók ellenére nem alakultak ki komolyabb demonstrációk. A Maghreb-államokra jellemzően VI. Mohamed marokkói király hatalma is elsősorban a haderőn nyugszik, a jelentős iszlamista ellenzék miatt ugyanakkor az uralkodó állandó lépéskényszerben kormányoz, sorozatos reformokat hajt végre. Az 1999 óta regnáló király, a komolyabb megmozdulások elkerülése végett, több központi árcsökkentő intézkedést is hozott, de az egyiptomi elnök bukását követően Marokkóban is szervezkedni kezdtek az ellenzéki csoportok. 2011. február 20-ára tűzték ki az országos tömegtüntetés napját, a gyülekező demonstrálók és a rendfenntartó erők közötti kisebb összecsapásokra ugyanakkor már február 19-én sor került. A hatalom igyekezett visszafogottan reagálni a demonstrációkra, melyekben öt ember vesztette életét. Az esemény láthatóan vissza is riasztotta a reformokért tüntetőket, a szerencsétlenséget ugyanis a tüntetők egy csoportja okozta, miután felgyújtottak egy banképületet.

Hatások Fekete-Afrikára

Miközben Észak-Afrika összes államában zavargások kezdődtek az autoriter rendszerek ellenében, Fekete-Afrika aránylag csöndben „vésszelte át” az eddig eltelt időszakot, s bár kisebb tüntetéseket jelentettek Szudánból, kifejezett problémákat nem okozott a Szaharától délre fekvő államok életében a forradalmi eszme. A szakértőket egyre inkább foglalkoztatja, hogy vajon globalizálódhat-e a demonstrációsorozat és kitörhet-e az arab/muzulmán világ nyújtotta keretéből, illetve ezzel párhuzamosan a teljes kontinensre kiterjedhet-e az erőszakhullám. Miközben a Közel-Keleten egyre-másra alakulnak ki tün-

¹⁷ Erről beszél többek között Búr Gábor is. Ld.: „Beláthatatlan következményei lehetnek az egyiptomi válságnak”, index.hu, 2011. január 29. <http://index.hu/> (letöltés ideje: 2011. március 1.)

tetések, Zimbabwe gyors rendőri intézkedéssel vetett véget egy házi-videózásnak, ahol az észak-afrikai eseményeket kívánták megvitatni, Szudánban pedig al-Basír pár tíz fős tömeg láttán döntött úgy, hogy nem indul a következő elnökválasztáson, kielégítve a demonstrálók igényeit. Nem, vagy csak apró, néhány résztvevős csoportosulásokat jelentettek Ugandából, de nem érkeztek hírek demonstrációkról a Közép-afrikai Köztársaságból, Angolából, Bissau-Guineából, Csádból vagy akár Ruandából, nem említve több olyan államot, ahol Marokkóhoz hasonlóan ugyan léteznek választások, ám bizonyos jogok korlátozva vannak.

Miközben a szubszaharai Afrika több államában is autoriter rendszer működik, a választások csupán színjátékként szolgálnak, s az emberi jogok érvényesíthetősége is korlátozott, a sajtószabadság pedig majdhogynem ismeretlen fogalom, mégsem érkeztek hírek komoly zavargásokról. Márpedig ez nem magyarázható egyszerűen a kolonizációs-határok megtartásával, az etnikai, vallási és politikai különbségekkel, hiszen a Líbiában egymással szemben álló törzsek is „kézen fogva” vették fel a harcot Kadhafi ellen, félretéve konfliktusaikat. Mi lehet az oka annak, hogy ezidáig nem „importálódott” a forradalmi eszme a kontinens délebbre fekvő térségeibe?

Beszélhetünk társadalmi, gazdasági különbségekről, az arab világ viszonylagos fejlettségéről és vélhetően ebben kell keresnünk az okokat is, kitérve például az oktatás színvonalára. Miközben a szubszaharai Afrika államaiban a felsőoktatás gyerekcipőben jár, az afrikai arab államok évekkal korábban döntöttek oktatásuk fejlesztéséről, egyúttal viszont látható gondokat is generáltak maguknak: a diplomás fiatalok képtelenek voltak elhelyezkedni a munkaerőpiacon, elégedetlenkedő tömegeket teremtve.

Gazdasági okokra vezethető vissza az internet és a mobiltelefonok elterjedtsége is. Miközben Észak-Afrikában már alapvető ezen eszközök, ezzel párhuzamosan pedig a közösségi oldalak használata, délen mindez nem kifejezetten jellemző.¹⁸ S a tüntetések szervezésében,

¹⁸ Noha a mobiltelefonok elterjedése már a kontinens déli felén is megállíthatatlan, az internet-elérés még jóval korlátozottabb, leszámítva Nigériát, mely mobilszolgáltatást és internetet tekintve a fejlődő világ egyik legnagyobb piaca. Afrikában az internethasználók 33%-a az észak-afrikai államokban él (Marokkó, Algéria, Tunézia, Líbia és Egyiptom), miközben további 40%-a Nigériában. 2010-es adatok alapján: <http://www.internet-worldstats.com/statsl.htm>.

független sajtó híján ezen felületek, a facebook és a twitter segítségével szervezték meg a tüntetéseket, illetve e fórumokon keresztül osztották meg a hatalom erőszakos lépéseit, további tömegeket integrálva így a demonstrálók közé.

Noha a kolonizációs-határokhöz kifejezetten nem köthető, de véleményem szerint a sokszínűség mellett a nyelvi különbségek bizonyosan szerepet játszhatnak esetleges elégedetlenségi mozgalmak lassú vagy a komolyabb nyomásgyakorlás megteremtéséhez elégtelen mértékű terjedésében. Miközben az észak-afrikai tüntetések „hivatalos nyelve” az arab és az angol volt, a szubszaharai Afrikában már nem lenne ilyen egyértelmű a helyzet.

Fontos tényező lehet még a városi-falusi lakosság aránya, az urbanizáció mértéke. Nem mellékes ugyanis, hogy az elszegényedés, a társadalmi ranglétrán való lecsúszás a városokban hatványozottabban megjelenik, ráadásul a demonstrációk szervezésében is könnyedséget jelent. Fekete-Afrikában lényegesen alacsonyabb az urbanizáció mértéke, mint a forradalom által érintett észak-afrikai államokban: a Trading Economics adatai szerint¹⁹ miközben előbbi térségben csupán 36%-os az urbanizációs szint, Afrika északi felén 60%-os.

Miközben figyelembe vesszük a gazdasági, társadalmi jellemzőket, nem szabad elmennünk a kulturális különbségek és az afrikai, valamint az arab világ alapvető különbözőségei mellett, melyek szintén befolyásolhatják az efféle események kirobbanását, afrikai kontinensen való elterjedését.

Afrikai jövő

A forradalmak, ha nem is terjednek el a szubszaharai Afrikában, komoly hatással lehetnek a kontinensre, a fekete-afrikai államokra nézve, melyeket az alábbiak szerint összegezhethetünk. Ezek a pontok természetesen további következményekkel bővíthetnek az idő múlásával, nem tudhatjuk ugyanis, hogy (A) milyen irányba tartanak az észak-afrikai államok, és (B) miként fogja pontosan ez az átalakulás megváltoztatni az eddig fennálló viszonyokat.

¹⁹ Trading Economics. Urban population in Sub Saharan Africa; Urban population in Middle East and North Africa. <http://www.trading-economics.com/> (letöltés ideje: 2011. március 1.)

Momentum elvesztése

Tunézia lázongásával Fekete-Afrika elvesztette a sok esetben jótékony média-figyelmet. Miközben a világ naprakészen értesülhetett az elefántcsontparti patthelyzetről, a dél-szudániak nagy lehetőségéről és egyéb politikai folyamatokról, az arab világban zajló tüntetések teljesen mellékessé tették, szinte kizárták ezen beszámolókat a híradásokból. A szudáni referendum a világ vezető hírei közé tartozott az év elején, az elszakadást támogató szavazatok elsöprő erejű fölényéről azonban már csupán kis bekezdésekben számolt be a sajtó. Kevés figyelmet kapott Yoweri Museveni meglepően magabiztos választási győzelme Ugandában, mellyel a 25 éve regnáló elnök újabb 5 évvel hosszabbította meg mandátumát, miközben az ország továbbra is súlyos demokratikus deficitekkel működik. A sajtó és a világ figyelmének ilyenén mértékű elvesztése veszélybe sodorhatja az emberi és egyéb szabadságjogok betartását kontinens-szerte.

Gazdasági marginalizálódás

A földrész gazdasági marginalizálódása évtizedek óta ad témát az Afrika-kutatóknak, a kontinens nagyságához és populációjához képest elenyésző a világkereskedelemben betöltött szerepe Afrikának. Miközben 1980-ban a kontinens részesedése még 6%-os volt, a 21. század legelejére 2%-osra csökkent.²⁰ Az új évszázad első évtizede ugyanakkor ellenkező irányú folyamatokat hozott és főleg a nyersanyag és ásványkincs-kitermelésnek, valamint nagymértékben Kína színrelépésének köszönhetően 2010-ben a GDP, meghaladva a világátlagot (3,5%) 5%-kal emelkedett, a szubszaharai Afrika pedig 6%-os növekedést produkált.²¹ Mindezek mellett a világpiaci részesedés alacsony maradt, s a 2011-es folyamatok csupán rontani fognak ezeken a mutatókon: a kontinens továbbra is jelentős gazdaságainak számító Tunézia, Líbia és Egyiptom számára súlyos problémákat okoz a krízis, a munkások állandó sztrájkja és a turizmus teljes pangása, mely minden bizonnyal érzékenyen fogja érinteni az afrikai gazdaságokat is. A líbi-

²⁰ Trade and Investment.one.org. <http://www.one.org/c/us/issuebrief/98/> (letöltés ideje: 2011. március 1.)

²¹ UNCTAD, 2010, Trade and Development Report.

ai olajkitermelés (nagy részének) kiesését sem az olajban gazdag afrikai államok, hanem az Öböl-térség országai pótolják majd.

**A külföldi munkavállalók menekülnek Líbiából
(forrás: Asmaa Waguih/Reuters)**

Tanulságok levonása

Ha a tüntetések nem is terjednek tovább, a tanulságok mindenképpen. Figyelmeztető jel ez az autoriter rendszerek számára, nem lehet az idők végezetéig kizsigerelni a társadalmat, igenis szükség van az emberi és egyéb szabadságjogok biztosítására, a megfelelő életkörülmények megteremtésére, tehát a *jó kormányzás* előtérbe helyezésére. Ellenkező esetben megvan a precedens a társadalom tagjai számára, hogy elégedetlenségüket miként tudják kifejezni. Ez pedig mindenképpen egyfajta nyomást helyez a szubszaharai Afrika bizonyos rendszereire.

„Az állami újrászervezés és megerősödés [...] [azonban] csakis a sajátos államfejlődés, demokrácia-felfogás, a regionális és globális fo-

lyamatokhoz viszonyított tradíciók, berendezkedés és ezekből levezethető jövőkép fényében kaphat helyes értelmezést.”²²

Észak-Afrika „eltávolodása”

Az észak-afrikai államok, leszámítva Marokkót, ha nem is mind vezető, de komoly szerepet játszottak a kontinens életében, az Afrikai Unió szervezetében. A forradalom-hullám lecsillapodásával, annak szinte az egész muzulmán világot érintő hatásaival, valamint az arab egység újbóli napirendre kerülésével eltávolodhatnak az afrikai egységszervezettől ezek az államok, betagozódva egy eddiginél mélyebb arab integrációba. Az államokon átívelő demonstráció-sorozatban ugyanis a sokszor szembenálló, az iszlám ágai által is megosztott országok társadalma „egymásra talált”, a forradalmi-hangulat is a szolidaritástüntetésekben alakult ki. Noha ez az eshetőség csupán feltételezés, ezen államok esetleges elvesztése komolyan érintené az Afrikai Unió szervezetét, katonai misszióit és a kontinens illetve az AU világpolitikai jelentőségét.

²² Tarrósy István (2009): Politikai elméletek és módszertanok a mai afrikai problémák megértéséhez. In: Csizmadia Sándor – Tarrósy István (szerk.): *Afrika ma. Tradíció, átalakulás, fejlődés*, Publikon Kiadó, Pécs, 21. old.